

Book Review

Review of the book entitled "Unfinished dream; The lived experience of girls in Iranian universities" by Khadije Keshavarz

Nezam Bahrami Komeil^{*1}

¹Specialist, Ministry of Culture and Islamic Guidance, Tehran, IRAN

ARTICLE INFO

Received: Oct. 07, 2023

Revised: Oct. 27, 2023

Accepted: Nov. 22, 2023

KEYWORDS

University
Gender
Culture

* Corresponding Author

✉ nbkomeil@yahoo.com

How to Cite this article:

Bahrami Komeil, N. (2024) Review of the book entitled "Unfinished dream; The lived experience of girls in Iranian universities" by Khadije Keshavarz. *Journal of University Studies*, 2(2), 231-249.

doi: 10.22035/jous.2024.5400.1087

URL:

https://www.jous.ir/article_504.html

Copyright:

© Authors retain the copyright and full publishing rights. This is an open access article under the CC BY license.

<http://creativecommons.org/licenses/by/>

ABSTRACT

The book "Unfinished Dream" is compiled in 8 chapters and 293 pages. The method of conducting this research is qualitative, and among the various qualitative methods, focus group interviews were used to obtain the information required for this research. The sample population of this research is all public universities. For qualitative sampling, one university was first selected from each of the northern, central, eastern, and western provinces. In the initial studies, Mazandaran University was selected from the north, Arak University from the center, Sistan and Baluchestan University from the west of the country, and Bu-Ali-Sina University of Hamadan from the west of the country. This book shows in the research findings section; the gap between the expectations of the girls participating in this research from the university and the existing social reality is very large. This gap can be understood within the framework of the following factors: the low quality of universities, the significant difference between central and peripheral universities, the widespread atmosphere of lethargy and despair in universities, the suppression of students' motivations by various factors in universities, the lack of a suitable platform for scientific activity, the lack of material and welfare facilities, the weakness of association activities, the lack of vitality and open cultural space. This book suggests that the Ministry of Science end the policies of gender quotas, gender segregation, and gender indigenization and consider the university as an interactive space for formalizing and respecting cultural, ethnic, and gender diversity.

INTRODUCTION

The book "Unfinished Dream" is compiled in 8 chapters. The aim of this research is to understand the issues and problems of female students in Iranian universities; therefore, under the umbrella of this general aim, more specific questions will be pursued: 1) What have girls expected from university? 2. How much is the gap between their expectations from university and the existing reality? 3) How do female students view their lives and future? 4) What are the achievements of university for girls?

The method of conducting this research is qualitative, and among the various qualitative methods, focus group interviews were used to obtain the information required for this research. The sample population of this research is all public universities. For qualitative sampling, one university was first selected from each of the northern, central, eastern, and western provinces. In the initial studies, Mazandaran University was selected from the north, Arak University from the center, Sistan and Baluchestan University from the southeast, and Bu-Ali-Sina University of Hamedan from the west of the country.

The research findings show that the gap between the expectations of the girls participating in this research from the university and the existing social reality is very large. This gap can be understood in the framework of the following factors: low quality of universities, significant differences between central and peripheral universities, widespread atmosphere of lethargy and despair in universities, suppression of students' motivations by various factors in universities, lack of a suitable platform for scientific activity, lack of material and welfare facilities, weak association activity, lack of vitality and cultural open space.

Some of the most important suggestions of this research include: trying to make courses more efficient, more connected to the university and the community, needs assessment to create fields that are appropriate to the labor market, and eliminating fields that the community does not need. In the researcher's opinion, trying to select professors who have the knowledge, commitment, interest, and talent necessary for teaching is also one of the responsibilities of the Ministry of Science. The Ministry of Science should be able to remove the suspicions of meta-scientific selection and design a process that leads to attracting professors who have the ability to teach, are motivating individuals, and create a desire to learn and question in students. Finally, it is suggested that the Ministry of Science end the policies of gender quotas, gender segregation, and gender indigenization, and consider the university as an interactive space to formalize and respect cultural, ethnic, and gender diversity.

THE MOST IMPORTANT CRITICAL POINTS

This book and in fact this research provides many points and findings for further understanding of the situation, expectations and lived experience of female students in Iranian universities, which can be very useful for officials and planners in this

field. However, some weaknesses are also observed, the most important of which are as follows:

1. The title of the book creates the expectation that the book will focus on the lived experience of students on student life, such as experience of the classroom environment, relationships and interaction with classmates and professors, doing student assignments and exam season, living in the dormitory, participation and interaction with student groups, etc. However, the focus of the book in the general section is on the findings of quantitative research and statistical documentation, and in the research questions section, the questions are not in this direction and focus more on students' expectations from the university and the job market and their future. Of course, in some cases, the interviewees have referred to their lived experiences, but in many cases, they have merely expressed their opinions and wishes, and have inclined the research towards a survey.

2. In the research background section, the researcher focuses on research conducted abroad, especially in France. In this section, there was no room for criticism and review of research conducted on the lived experience of students in Iran. For example, the researcher could have referred to the study "Students' Lived and Perceived Experiences; A Case Study of an Iranian University" conducted by Maqsood Farastkhah.

3. Although students provide good opinions in conducting interviews, it seems that the interviews and the way the focus group is managed remain at the first level and fail to enter the second level and somehow analyze the causes and reasons for the current situation, and we do not know what factors the students' opinions and lived experience consider important in creating the current situation. Of course, since the aim of the research is not qualitative causal analysis, not entering this level is not considered a defect and is only a suggestion to complete and deepen the research.

In the end, it should be said; the text of the book did not have many editing errors and the text of the dialogue was clear and consistent, the only glaring mistake was the failure to mention "Chapter 6: Hope for the Future and the Issue of Women's Employment" in the book list section. Also, when a research is published in the form of a book, it is better to deviate from the format of chaptering and heading a research. This was observed to some extent, but in Chapter 1, the general chapter, there was more room for work.

University Studies

Vol. 2
Issue 2
Winter 2024

BIBLIOGRAPHY

Keshavarz, K. (2018). *Unfinished Dream: The Lived Experience of Girls in Iranian Universities*. Tehran: Research Institute for Cultural and Social Studies, Ministry of Science, Research and Technology.

University Studies

Extended Abstract

نقد کتاب

نقد کتاب «رؤیای ناتمام؛ تجربه زیسته دختران در دانشگاه‌های ایران» تألیف خدیجه کشاورز

نظام بهرامی کمیل^{*}

^۱ کارشناس وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، ایران

چکیده

کتاب «رؤیای ناتمام؛ تجربه زیسته دختران در دانشگاه‌های ایران» در ۸ فصل و ۲۹۳ صفحه تدوین شده است. روش انجام این پژوهش، کیفی است و از میان روش‌های مختلف کیفی، برای دستیابی به اطلاعات مورد نیاز از مصاحبه متمرکز گروهی استفاده شده است. جامعه نمونه این پژوهش، کل دانشگاه‌های دولتی است. برای نمونه‌گیری کیفی، ابتدا از هر یک از استان‌های شمالی، مرکزی، شرقی و غربی یک دانشگاه انتخاب شد. در بررسی‌های اولیه، دانشگاه مازندران از شمال، دانشگاه اراک از مرکز، دانشگاه سیستان و بلوچستان از جنوب شرق و دانشگاه بوعلی‌سینای همدان از غرب کشور انتخاب شدند. یافته‌های این کتاب حاکی از آن است که فاصله میان انتظار دختران شرکت‌کننده در این پژوهش از دانشگاه و واقعیت اجتماعی موجود بسیار زیاد است. دلایل این فاصله عبارت‌اند از: کیفیت پایین دانشگاه‌ها، تفاوت چشمگیر میان دانشگاه‌های مرکز و پیرامون، گستردگی فضای رخوت و ناامیدی در دانشگاه، سرکوب انگیزه‌های دانشجویان به وسیله عوامل مختلف در دانشگاه، نبود بستر مناسب برای فعالیت علمی، کمبود امکانات مادی و رفاهی، ضعف فعالیت انجمنی، نبود نشاط و فضای باز فرهنگی. این کتاب پیشنهاد می‌دهد، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به سیاست‌گذاری‌های سهمیه‌بندی جنسیتی، تفکیک جنسیتی و بومی‌گزینی جنسیتی پایان دهد و دانشگاه را فضای تعاملی برای رسمیت بخشیدن و احترام گذاشتن به گوناگونی‌های فرهنگی، قومی و جنسیتی در نظر گیرد.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۱۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۸/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۰۱

واژگان کلیدی:

تجربه زیسته

دانشجویان

دختران

دانشگاه

^{*} نویسنده مسئول

nbkomeil@yahoo.com ✉

چگونه به این مقاله ارجاع دهیم:

بهرامی کمیل، نظام (۱۴۰۲). نقد کتاب «رؤیای ناتمام؛ تجربه زیسته دختران در دانشگاه‌های ایران» تألیف خدیجه کشاورز. فصلنامه مطالعات دانشگاه، ۲۳(۲)، ۲۴۹-۲۳۱.

doi:

10.22035/jous.2024.5400.1087

JRL:

https://www.jous.ir/article_504.html

© نویسنده‌گان دارای حق نشر و کلیه حقوق انتشار می‌باشند.
دسترسی به متن کامل مقاله براساس قوانین کپی‌رایت کامانز
CC BY 4.0 آزاد است.

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

۱. معرفی کتاب

فصل اول: کلیات

در فصل اول، نویسنده به کلیات پژوهش و مباحثی مانند طرح مسئله و تاریخچه موضوع می‌پردازد و روند روبه‌رشد حضور دختران در مقطع تحصیلات تکمیلی را بررسی می‌کند. داده‌ها نشان می‌دهد از سال تحصیلی ۷۴-۷۳ به بعد، افزایش قابل توجهی در میان سهم دانشجویان دختر در وزارت علوم رخ می‌دهد و تا سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰، از ۲۹ درصد به ۵۹/۳ درصد افزایش می‌یابد» (کشاورز، ۱۳۹۷، ۱۶). پس از ارائه آمار و مستندات مربوط به افزایش حضور دختران در دانشگاه‌ها، نویسنده در توضیح طرح مسئله پژوهش می‌نویسد: «این کتاب بر آن است تا با تکیه بر نتایج پژوهشی کیفی در دانشگاه‌های ایران، به درکی زمینه‌مند از حضور دختران در دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم دست یابد» (کشاورز، ۱۳۹۷، ۱۵).

در این فضا به برخی آسیب‌های نظام آموزش عالی اشاره شده است. در تشریح وضعیت دانشگاه و دانشجویان در دهه پنجاه و از زبان تهرانیان می‌خوانیم: «رشد شتابان افزایش ظرفیت دانشگاه‌ها و تعداد دانشجویان مشکلات و تنگناهای بی‌شماری به بار آورده است که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از: کمبود استاد، کمبود مواد آموزشی، کمبود دانشجوی واجد شرایط، کمبود زیربنای فرهنگی و علمی، کمبودهای نظام مدیریت، نظام ارزشی و انگیزشی». تهرانیان با زبانی که مشابه زبان معاصر ماست در نقد نظام دانشگاهی زمان خود می‌نویسد: «يك اتحاد مثلث از دانشجوی تبل، استاد بی‌سواد و دستگاه اداری محافظه‌کار (که هر سه منافع خود را در حفظ خمودگی موجود می‌بینند) حاکم بر اوضاع است. دانشگاهی که ناچار شود کار آموزش را به سکوت برگزار کند، همواره بر موجی از تنش میان دانشجو و استاد و مدیریت دانشگاه حرکت خواهد کرد و هرگز به شرایط آرامش و پویایی نخواهد رسید» (کشاورز، ۱۳۹۷، ۲۹ و ۳۰).

هدف این پژوهش، شناخت مسائل و مشکلات دانشجویان دختر در دانشگاه‌های ایران است؛ بنابراین در زیر چتر این هدف کلی، پرسش‌های اختصاصی‌تری پیگیری شده است: (۱) انتظار دختران از دانشگاه چه بوده است؟ (۲) چقدر میان انتظار آنان از

فصلنامه مطالعات دانشگاه

۲۳۲

دوره ۲، شماره ۲
زمستان ۱۴۰۲
پیاپی ۶

دانشگاه و واقعیت موجود، فاصله است؟ ۳) دختران دانشجو چه نگاهی به زندگی و آینده خود دارند؟ ۴) دستاوردهای دانشگاه برای دختران چیست؟

در بحث تاریخچه پژوهش، نویسنده به خلاصه‌ای از پژوهش‌های انجام‌شده در خارج (با تمرکز بر فرانسه) می‌پردازد و نشان می‌دهد چگونه در مراحل مختلف و گام به گام پژوهش‌های هویت‌محور که معطوف به تجربه زیسته و امید و آرزوهای دانشجویان است شکل گرفته است. در این زمینه آمده است: «آلن تورن^۱ و گروه‌اش (۱۹۷۸) مطالعه خود را تنها به کنشگر محدود نمی‌کنند، بلکه در پی فهم کنش او نیز هستند. مطالعات تورن راه را بر این فهم می‌گشاید که دانشجو به شکل دوگانه‌ای کنشگر است؛ یعنی هم با کمک ابتکاری که به کار می‌گیرد تا از سیستم استفاده کند و هم با نیروی تعهدش نسبت به سیستم. اثر تورن با عنوان «بازگشت کنشگر» در ۱۹۸۴، همین فهم نو را مطرح می‌سازد. در واقع، نظریه‌های کنش دیگر نمی‌توانند برای فهم معنای مورد نظر کنشگران، تنها خود را به داده‌های آماری راضی کنند؛ بلکه اصالت روش‌شناختی تورن رفتن در میدان دانشجویان و کمک به آن‌ها برای تولد جنبشی است که در درون خود دارند» (کشاوری، ۱۳۹۷، ۲۶). در ادامه، پژوهشگر به ارائه یافته‌های یکی از پیمایش‌های انجام‌شده در این حوزه می‌پردازد و می‌نویسد: «پیمایش طولی نگرش‌ها و رفتارهای دانشجویان دانشگاه‌های دولتی تحت پوشش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری که در دو بازه زمانی ۱۳۸۲ و ۱۳۹۴ انجام شده است، نشان‌دهنده بازتولید نابرابری‌های اقتصادی اجتماعی در آموزش عالی ایران است».

نتایج این پیمایش نشان می‌دهد که حدود ۹۰ درصد از دانشجویان متعلق به پایگاه اجتماعی بالا، معدلی بین نمرات ۲۰-۱۷ داشته‌اند؛ این نسبت در طبقه متوسط ۷۸ درصد و در طبقه پایین ۵۸ درصد است. این یافته نشان‌دهنده این است که نابرابری‌های اقتصادی-اجتماعی، نابرابری‌های آموزشی را بازتولید می‌کند. همچنین، دانشگاه‌های شهر تهران بیشترین اقبال را در میان دانشجویان دارای معدل دیپلم بالا دارند؛ به طوری که ۸۶ درصد از دانشجویانی که در دانشگاه‌های تهران به تحصیل

فصلنامه مطالعات دانشگاه

۲۳۳

نقد کتاب «رؤیای ناتمام؛ تجربه زیسته دختران در دانشگاه‌های ایران»

1. Alain Touraine

می‌پردازند، در طول دوران تحصیل در مدرسه از معدل‌های برتر (۱۷ به بالا) برخوردار بوده‌اند. این میزان در میان دانشجویان شاغل به تحصیل در شهرستان‌ها، ۶۲ درصد است. در حاشیه باید گفت از این دست پیمایش‌ها و پژوهش‌ها مکرر و به وفور انجام شده است. شاید اثبات بدیهیاتی که عموم مردم هم می‌دانستند در یک پژوهش گسترده و با روش‌های علمی کاری ضروری و مفید باشد؛ اما تکرار این دست پیمایش‌ها و پژوهش‌ها ضرورتی ندارد و تنها به اتلاف اعتبارات و منابع پژوهش در کشور می‌انجامد. برای مثال، اثبات این فرضیه که در تهران امکانات آموزشی بیشتر از سایر استان‌هاست، یا تأثیر معدل دوران تحصیلی در نمره کنکور با عدالت آموزشی ناسازگار است و... اگر قرار است نتایج پژوهش‌ها معیار سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی نباشد چه تغییری در وضعیت موجود ایجاد می‌کند؟ در سه دهه گذشته هزاران تحقیق و کتاب و مقاله در ضرورت حفظ محیط زیست و استفاده از انرژی‌های پاک و تجدیدپذیر توسط اساتید دانشگاه نوشته شده است و اتفاقاً در تمام دولت‌های سی سال گذشته اکثریت اعضای کابینه دولت و معاونان وزیر و مدیران کل از همین اعضای هیئت‌علمی‌ها بوده‌اند؛ پس چرا وضعیت محیط زیست و انرژی در ایران چنین است؟

در ادامه ارائه یافته‌های تحقیقات پیشین نویسنده از صفحه ۳۲ تا ۵۱ یافته‌های پژوهش‌های انجام‌شده در فرانسه را در این موضوعات ارائه می‌دهد: (۱) شکاف میان دختران و پسران در دانشگاه‌ها؛ (۲) کندی فرایند راه‌یابی دختران به دانشکده‌های مهندسی؛ (۳) ناکامی در دستیابی به مدرک دانشگاهی، ترک نابهنگام دانشگاه؛ (۴) امید به آینده در میان دانشجویان؛ (۵) تمایل به ادامه تحصیل؛ (۶) ناامیدی از فرصت‌های جذب حرفه‌ای؛ (۷) چشم‌انداز آینده. آنچه در این بخش مشهود است عدم پرداختن محقق به ادبیات و سوابق بحث تجربه زیسته دانشجویان در ایران است. بدون شک تحقیقات و پایان‌نامه‌هایی در مورد تجربه زیسته دانشجویان در ایران انجام شده و بهتر بود محقق به نتایج آن‌ها هم اشاره‌ای می‌کرد.

نویسنده در توضیح روش پژوهش مطالعه خود می‌نویسد: «روش این پژوهش، کیفی است. از میان روش‌های مختلف کیفی، برای دستیابی به اطلاعات مورد نیاز این

پژوهش، از مصاحبه متمرکز گروهی^۱ استفاده شده است. جامعه نمونه این پژوهش، کل دانشگاه‌های دولتی است. برای نمونه‌گیری کیفی، ابتدا از هر یک از استان‌های شمالی، مرکزی، شرقی و غربی یک دانشگاه انتخاب شد. در بررسی‌های اولیه، دانشگاه مازندران از شمال، دانشگاه اراک از مرکز، دانشگاه سیستان و بلوچستان از جنوب شرق و دانشگاه بوعلی سینای همدان از غرب کشور انتخاب شدند. دو نوع مصاحبه متمرکز گروهی برای هر یک از این دانشگاه‌ها اجرا شد؛ بنابراین، در هر یک از مقاطع تحصیلی کارشناسی و تحصیلات تکمیلی شامل دانشجویان فوق لیسانس و دکتری، از هفت تا یازده دانشجوی دختر در رشته‌های علوم انسانی، فنی مهندسی، علوم پایه، کشاورزی و هنر برای شرکت در مصاحبه متمرکز گروهی دعوت شد. با وجود تلاش ما، برخی از فوکوس گروپ‌ها به حد نصاب ۷ نفر نرسیدند که در این صورت در برخی موارد، با کمتر از هفت نفر هم فوکوس گروپ‌ها را تشکیل دادیم؛ در مواردی که تعداد دانشجویان از ۵ یا ۶ نفر کمتر بود، چند مصاحبه گروهی ترتیب دادیم. در مجموع در هر چهار دانشگاه مورد بررسی، ۱۱ فوکوس گروپ و ۳ مصاحبه گروهی بین ۲ تا ۴ نفر برگزار شد که زمان هر فوکوس گروپ بین ۲ تا ۳ ساعت بود.» (کشاوری، ۱۳۹۷، ۵۸)

فصل دوم: دانشگاه از انتظار تا واقعیت اجتماعی

یافته‌های پژوهش در هر چهار دانشگاه نشان می‌دهد که از نظر دختران دانشجو، فاصله میان انتظارات از دانشگاه و واقعیت اجتماعی بسیار زیاد است؛ این فاصله را می‌توان در چارچوب عواملی بدین شرح فهمید: (۱) کیفیت پایین دانشگاه‌ها؛ (۲) تفاوت چشمگیر میان دانشگاه‌های مرکز و پیرامون؛ (۳) گستردگی فضای رخوت و ناامیدی در دانشگاه؛ (۴) سرکوب انگیزه‌های دانشجویان به وسیله عوامل مختلف در دانشگاه؛ (۵) نبود بستر مناسب برای فعالیت علمی؛ (۶) کمبود امکانات مادی و رفاهی؛ (۷) ضعف فعالیت انجمنی؛ (۸) نبود نشاط و فضای باز فرهنگی؛ (۹) ضعف بسترهای مناسب برای فعالیت علمی؛ و (۱۰) ضعف روحیه پشتکار و جست‌وجوگری علمی در دانشگاه‌ها. از نگاه دختران دانشجو، آنچه فاصله میان انتظارات از دانشگاه و واقعیت موجود را عمیق‌تر

1. Focus Group Discussion/FGD.

می‌کند عواملی چون سیستم آموزشی دانشگاه، سیستم فرهنگی ارزشی و اساتید دانشگاه هستند. این پژوهش شواهدی را ارائه می‌دهد که از یافته‌های حاصل از مصاحبه‌های گروهی متمرکزی به‌دست آمده‌اند که در بازه زمانی اسفند ۹۵ و فروردین ۹۶ در دانشگاه‌های مازندران، اراک، بوعلی‌سینای همدان و سیستان و بلوچستان انجام شده است؛ در این پژوهش تلاش می‌شود درکی از نگاه دختران دانشجو درباره انتظاراتشان از دانشگاه و فاصله آن از واقعیت موجود، به‌دست آید.» (کشاوری، ۱۳۹۷، ۷۳). نظر برخی دانشجویان به موضوعات مطرح‌شده به شرح زیر است:

زهره، دانشجوی رشته تکنولوژی آموزشی دانشگاه اراک، در انتقاد از تنزل کیفیت دانشگاه و گسترش بی‌رویه آن در ایران می‌گوید: «الان مشکل اینجاست که همه‌جای کشور، پر از دانشگاه شده است. کشور چین به این گستردگی، دانشگاه‌هایش نصف ایران است؛ این همه دانشگاه علمی-کاربردی و آزاد برای چیست؟ هرکسی از راه می‌رسد می‌رود دانشگاه و لیسانس می‌گیرد؛ در این اوضاع، ما هم که در دانشگاه دولتی درس می‌خوانیم، مدرکمان ارزشی ندارد؛ الان دانشگاه آزاد صندلی‌های خالی بسیاری دارد و مدام پیامک می‌دهند که بیایید برای ثبت‌نام؛ بدون آزمون، دانشجوی ارشد و دکتری می‌گیرند؛ خب این‌ها اصلاً ارزشی ندارد» (کشاوری، ۱۳۹۷، ۷۶).

معصومه، دانشجوی ترم دوم رشته الهیات دانشگاه اراک و اهل خمین درخصوص فراهم نبودن بستر مناسب برای فعالیت علمی می‌گوید: «فضای دانشگاه همچنان دبیرستانی است؛ هم از سوی آموزش و هم از سوی دانشجویان. من الان ترم دوم هستم. تازه وارد دانشگاه شده‌ام؛ ولی زمانی که وارد دانشگاه شدیم به ما نگفتند شما دانشجویید و باید دنبال دانش بروید. به ما گفتند همان چیزهایی را که ما می‌گوییم باید بخوانید و دوباره همان‌ها را به ما تحویل بدهید؛ درست مانند همان کاری که در دبیرستان می‌کردیم؛ پس دانش‌آموز با دانشجو چه تفاوتی دارد؟» (کشاوری، ۱۳۹۷، ۸۰).

مهشاد که در ترم آخر رشته تاریخ دانشگاه اراک تحصیل می‌کند درخصوص نبود روحیه پشتکار و جست‌وجوگری علمی می‌گوید: «دانشجوها هم دانشجویهای قدیم نیستند دیگر؛ من خودم را نمی‌توانم با یک لیسانس ده سال پیش مقایسه کنم؛ وقتی

استاد کار گروهی می دهد از پنج نفر، چهار نفر از زیر کار درمی روند. استادی داشتیم که خیلی از دانشجوی کار می خواست و من خیلی خوشحال بودم از این بابت؛ ولی چنین اساتیدی هم خیلی زود از دانشگاه می روند. بعضی از ماها فقط اسم دانشجوی را یدک می کشیم؛ دانشجوی یعنی کسی که دنبال دانش باشد؛ نه اینکه مثل دوره دبیرستان صرفاً هرچه استاد می گوید، بنویسد» (کشاورز، ۱۳۹۷، ۸۲)

به گفته اکثر دانشجویان شرکت کننده در این پژوهش، نوعی فضای رخوت بر دانشگاه ها حاکم است؛ فضایی که پس از مدتی دانشجویانی را نیز دربرمی گیرد که با شوق و علاقه به دانشگاه آمده اند. مرضیه دانشجوی کارشناسی ارشد در رشته مهندسی شیمی دانشگاه سیستان و بلوچستان است. او درباره چگونگی سرکوب انگیزه ها در دانشگاه می گوید: «انگیزه را از بین بردند؛ هرکار و هدفی با انگیزه جلو می رود؛ انگیزه به آدم برای حرکت، انرژی می دهد؛ همیشه فکر می کردم اگر ارشد قبول شوم، چه اتفاقی می افتد؛ چه موقعیت های بهتری گیرم می آید. وقتی قبول شدم اول خیلی انگیزه داشتم؛ بعد که آمدم دانشگاه، دیدم آن چنان که من فکر می کردم هم نیست. الان که دانشجوی ترم آخر ارشد هستم و خودم را با زمان کارشناسی مقایسه می کنم، هیچ فرقی نکرده ام» (کشاورز، ۱۳۹۷، ۸۶).

تجربه زیسته تقریباً همه دانشجویان در مورد تفکیک جنسیتی به هم نزدیک است. یافته های پژوهش نشان می دهند که به باور دختران دانشجوی تفکیک جنسیتی، سیاستی نابخردانه و ناهمخوان با زندگی امروز دانشجویان است. آن ها کلاس های تفکیک شده را توهین به شعور و نفی حق انتخاب و استقلال خود می دانند؛ عمدتاً معتقدند سرویس های تفکیک شده دانشگاه به این معناست که دختران و پسران به موجوداتی فاقد شعور و اراده فروکاسته شده اند؛ به نظر دانشجویان در سیاست تفکیک جنسیتی، پسرها و دخترها صرفاً به خشونت گران و اغواگران جنسی تقلیل یافته اند.

نبود نشاط و فضای باز فرهنگی، دلمردگی و مشکل در تعامل با دانشجویان از تجربه هایی است که دانشجویان در مورد آن اتفاق نظر دارند. یکی از مسائل مورد اشاره دانشجویان، فاصله میان دانشگاه های خود (پیرامونی) با دانشگاه های تهران است. به نظر

بهار دانشجوی کارشناسی ارشد رشته روان‌شناسی دانشگاه بوعلی سینا که دوران کارشناسی را در دانشگاه رازی گذرانده است، وجود فضای ارتباط و گفت‌وگو در دانشگاه می‌تواند به بسط فضای شادی و نشاط نیز یاری رساند. او در این باره می‌گوید: «خواهرم دانشگاه تهران درس خوانده؛ فضای صمیمی دوستانش را دیده بودم؛ من هم چنین تصویری از دانشگاه در ذهنم شکل گرفته بود؛ یعنی فضای ارتباط و گفت‌وگوی آزادانه و شکل‌گیری تشکلهای مدنی؛ اما در دانشگاه کرمانشاه نه‌تنها از این خبرها نبود، بلکه بچه‌ها این نوع ارتباط را مسخره هم می‌کردند؛ مثلاً من یادم می‌آید هم‌کلاسی‌هایم سر موضوع سلام کردن به یکدیگر هم مشکل داشتند» (کشاوری، ۱۳۹۷، ۹۷). پژوهشگر در مورد این پرسش و برخی پرسش‌های دیگر می‌توانست عمیق‌تر شود و دلایل وضعیت موجود را مورد کنکاش قرار دهد. برای مثال، در مورد نبود نشاط مورد انتظار در بین دانشجویان به نظر می‌رسد علاوه بر بسته بودن فضای فرهنگی و مشکل در برقراری تعاملات اجتماعی، نگرانی از آینده شغلی و فضای بسته سیاسی حاکم بر دانشگاه هم از عوامل تأثیرگذار است.

فصل سوم: نظام آموزشی دانشگاه؛ حفظ دانش پیشین و نفی پرسش‌گری

بسیاری از دختران دانشجو در هر چهار دانشگاه تأکید داشتند که دانشگاه به‌نظر آنها بازتولید مدرسه است. در نگاه این دانشجویان، دانشگاه مکانی برای تولید دانش نیست؛ در فضای دانشگاه، پژوهش رونقی ندارد؛ آنچه هست، دانسته‌هایی است که در طول ترم‌های متوالی تکرار می‌شوند؛ مثلاً فاطمه دانشجوی تکنولوژی آموزشی در دانشگاه اراک است. او در این باره می‌گوید: «سیستم آموزشی ما هم شبیه دبیرستان است. فقط سرکلاس می‌نشینیم و گوش می‌دهیم. من امروز کنفرانس داشتم، نصف کلاس خواب بود، نصف دیگر هم می‌خندیدند» (کشاوری، ۱۳۹۷، ۱۰۸). فاطمه که دانشجوی رشته زیست‌شناسی است درباره‌ی علائقی که به شرکت در کلاس‌های درس می‌گوید: «هیچ بحثی در کلاس نیست. با اینکه رشته ما رشته خیلی زنده‌ای است و می‌توانیم همه چیز را خودمان ببینیم؛ با اینکه دست اساتید برای گردش علمی باز است؛ با اینکه دانشجویان می‌توانند کنفرانس علمی بدهند؛ اما اساتید در کلاس فقط عین مطالب جزوه خودشان

را درست عین مدرسه از رو می خوانند. ما با دانش آموزی که در مدرسه درس می خواند، هیچ فرقی نداریم؛ همان سیستم، همان تایم؛ البته مسلماً کسی که انگیزه داشته باشد، خودش تلاش می کند تا درس بخواند» (کشاوری، ۱۳۹۷، ۱۱۰).

تداوم سلسله مراتب رشته ای و تبعیض میان رشته های فنی و علوم انسانی از دیگر یافته های مصاحبه ها در این بخش است. برای مثال، عاطفه تبعیض میان رشته های علوم مهندسی و علوم انسانی در دانشگاه را از جانب مسئولان محرز می داند؛ به طوری که از نظر او این تبعیض در اختصاص بودجه به انجمن های مختلف علمی، جشن های ورودی و مناسبتی نیز نمود می یابد. او در این خصوص می گوید: «یک چیزی درباره تفاوت بودجه ها میان شکل های مختلف بگویم. بین انجمن های علمی مختلف هم تفاوت وجود دارد؛ مثلاً به دانشجویهای بخش سردشت اراک که بیشتر از رشته های مهندسی هستند، توجه بیشتری می شود؛ مثالی ساده بزنم، ۹ اردیبهشت روز روان شناس است؛ اما به هیچ عنوان جشنی نبود؛ ولی الان روز مهندس است و بزرگ ترین جشن در سردشت برگزار می شود؛ هر سال هم برگزار می شود؛ یا مثلاً برای دانشجویان ورودی بخش سردشت، جشن های خیلی خوبی می گیرند؛ حتی از این نظر هم تفاوت می گذارند، چه برسد به تفاوت بودجه شکل ها» (کشاوری، ۱۳۹۷، ۱۱۶).

متأسفانه با وجود سال ها تأکید بر پرهیز از نمره محوری و لزوم ایجاد نوآوری و هوش حل مسئله در نظام آموزشی، حتی دانشگاه های کشور هم نتوانسته اند در این زمینه عملکرد مناسبی داشته باشند. سامیه دانشجوی کارشناسی ارشد رشته مدیریت می گوید: «اشتباه بزرگ این است که دغدغه دانشجویان نمره گرفتن است. همه صرفاً به فکر پاس کردن هستند. باید به این فکر کنیم که هر ترم چه چیزی یاد می گیریم و چه چیزی قرار است به علم و دانشمان اضافه شود» (کشاوری، ۱۳۹۷، ۱۲۷).

در نتیجه گیری این بخش آمده است: نوک پیکان انتقاد بسیاری از دختران دانشجو در هر چهار دانشگاه به سوی سیستم آموزشی دانشگاه است. آن ها دانشگاه را بازتولید سیستم مدرسه می دانند. از نگاه دانشجویان در فضای دانشگاه، تفکر و پرسشگری مهجور است؛ حفظ دانش پیشین و تکرار آن در اولویت های آموزشی قرار دارد. آن ها به

حاکمیت نگاه کمی به امور دانشگاه انتقاد دارند؛ برنامه‌ریزی آموزشی را نامناسب می‌دانند؛ به برنامه‌ریزی از بالا و مشارکت ندادن دانشجو در برنامه‌ریزی انتقاد دارند؛ به کیفیت پایین محتوای درسی اعتراض دارند، درس‌ها را کاربردی نمی‌دانند و خود را در هنگام فارغ‌التحصیلی فاقد مهارت‌های لازم برای بازار کار ارزیابی می‌کنند؛ به نمره‌محوری انتقاد دارند و در برخی رشته‌ها سخت‌گیری اساتید را بهبود ارزیابی می‌کنند؛ بی‌علاقگی به رشته در میان برخی از دانشجویان، یکی از مهم‌ترین چالش‌های آن‌ها بود؛ این امر به‌ویژه در میان دانشجویان علوم پایه و برخی از دانشجویان علوم انسانی چشمگیرتر است.

فصل چهارم: اساتید دانشگاه؛ یک ضلع از مثلث رخوت

علاوه بر نقد سیستم دانشگاهی یکی از بحث‌های رایج در بیان مشکلات دانشگاه، انتقاد از اساتید دانشگاه است. دانشجویان از کم‌کاری، کم‌سوادی، به‌روز نبودن و عدم شفافیت اساتید سخن می‌گویند. دختران دانشجو نقش اساتید را در ایجاد انگیزه، مهم می‌دانند؛ اما به‌باور آن‌ها نه تنها بسیاری از اساتید، انگیزه‌بخش نیستند؛ بلکه در موارد زیادی، علت کاهش انگیزه‌های دختران دانشجو و ترویج ناامیدی در میان آن‌ها نیز هستند. دختران معتقدند که برخی اساتید میان دانشجویان دختر و پسر تبعیض می‌گذارند و در مواجهه با دختران دانشجو از موقعیت خود سوءاستفاده می‌کنند. همچنین آن‌ها به فقدان هیئت علمی زن در برخی از رشته‌ها اعتراض دارند و آن را نشانهٔ بارز شکاف جنسیتی در دانشگاه‌ها می‌دانند.

اکثر دانشجویان از سطح سواد پایین، به‌روز نبودن و عدم مسئولیت‌پذیری و تعهد کاری اساتید خود ناراضی هستند. مریم، دانشجوی رشتهٔ فیزیک در دانشگاه اراک در این باره می‌گوید: «اساتید ما فقط به فکر چاپ مقاله هستند تا مرتبهٔ علمی‌شان را بالا ببرند؛ مثلاً بچه‌های فیزیک وقتی با استادی دربارهٔ اجرای طرحی صحبت می‌کنند آن استاد می‌گوید برو با فلان استاد صحبت کن و آن یکی هم ما را به دیگری پاس می‌دهد؛ یعنی کلاً مشکل بزرگ اینجا این است که استادها برای دانشجو وقت نمی‌گذارند». زینب دانشجوی کارشناسی ارشد رشتهٔ جامعه‌شناسی در دانشگاه مازندران نیز در این باره

می‌گوید: «اساتید احساس می‌کنند که هیچ مسئولیتی در برابر دانشجویان ندارند؛ به دنبال وقت‌گذرانی هستند تا فقط حقوق بگیرند. مسئله ما برایشان مهم نیست؛ مثلاً می‌گویند که فلانی خیلی پیگیر است و فکر می‌کنند با ارسال یک مقاله، وظیفه خود را در حق دانشجو تمام کرده‌اند؛ مثلاً خیلی از اساتید که کار پژوهشی انجام می‌دهند از دانشجویان با استعداد استفاده ابزاری می‌کنند و اجازه ورود به کار پژوهشی را به آن‌ها نمی‌دهند» (کشاوری، ۱۳۹۷، ۱۴۳).

نارضایتی دانشجویان، به‌ویژه دانشجویان فنی-مهندسی از تدریس دانشجویان دکتری، بسیار زیاد بود. مرجان دانشجوی مهندسی صنایع دانشگاه بوعلی سینا در این باره می‌گوید: «ما چندین واحد با دانشجویان دکتری گذرانیدیم که واقعاً هیچ چیز برایشان ارزش نداشت. برای دانشجو احترامی قائل نبودند؛ چون مجبور بودند که این تایم را بکنند، صرفاً درسی می‌دادند و می‌رفتند. من خودم واقعاً راضی نیستم از درس‌هایی که با دانشجویان دکتری گذراندم؛ خیلی پشیمانم از این انتخابم و دوست دارم که زودتر تمام شود. بعضی وقت‌ها که بین کلاس‌ها وقت خالی دارم، به خوابگاه می‌روم؛ یعنی اصلاً نمی‌توانم دانشگاه را تحمل کنم. بسیار برایم سخت است». فاطمه دانشجوی رشته حسابداری دانشگاه بوعلی سینا نیز به نقل از یکی از دوستانش در این باره می‌گوید: «یکی از دوستانم که دانشجوی برنامه‌ریزی شهری است می‌گفت استادی بود که بچه‌ها خیلی دوستش داشتند و خیلی بارش بود؛ ولی دانشگاه او را جذب نکرد» (کشاوری، ۱۳۹۷، ۱۴۵ و ۱۴۶).

کشاوری می‌نویسد: «موضوعی که در خلال گفت‌وگوهای دانشجویان درباره اساتید روان‌شناسی چشمگیر است؛ مسئله اساتیدی است که کلینیک دارند و چندان فرصت و انرژی برای دانشجویان خود نمی‌گذارند. با مقایسه هر چهار دانشگاه محل پژوهش، مشاهده می‌کنیم که دانشجویان رضایت بیشتری از استادان علوم تربیتی داشتند؛ زیرا آن‌ها علی‌رغم نزدیکی‌های رشته‌ای با اساتید روان‌شناسی، برای دانشجویان فرصت بیشتری می‌گذارند» (کشاوری، ۱۳۹۷، ۱۴۹).

به نظر سیمین، دانشجوی رشته جامعه‌شناسی در دانشگاه مازندران، اساتید با دانشجویان پسر سهل‌گیر هستند. او می‌گوید: «اساتید نیز کلیشه‌های فرهنگی جامعه را

با خود حمل می‌کنند. در این ذهنیت، دانشجوی دختر همیشه منضبط و درس‌خوان است. اگر نمره کمی بگیرد و به استاد اعتراض کند، استاد می‌گوید شما نمره خودت را گرفته‌ای؛ اما معتقدند پسران هرچند زیاد غیبت می‌کنند، منضبط نیستند و نمره‌های کمی می‌گیرند، به هر حال پسر هستند». به‌باور سیمین اساتید اجازه صحبت کردن درباره مقولات جنسیتی را به دانشجو نمی‌دهند: «اساتید از دانشجویان پسر کمی ترس هم دارند؛ اما از دختران نمی‌ترسند. من به‌عنوان دانشجوی ارشد انگیزه داشتم که درس بخوانم و جذب هیئت‌علمی شوم؛ اما وقتی وارد مقطع ارشد شدم، دیدم در حوزه زنان که حرف می‌زنی اساتید جور دیگری به آدم نگاه می‌کنند. می‌گویند جایی نگو فمینیستی. این حرف‌ها برچسب است. یعنی این قدر جلوی ما را گرفته‌اند که حرف نزنیم و بحثی نشود» (کشاورز، ۱۳۹۷، ۱۶۱).

برخی دانشجویان از نوعی فساد و رشوه بین دانشجو و استاد برای گرفتن نمره سخن می‌گویند. در دانشگاه‌ها نوعی سیستم ارزیابی اساتید وجود دارد که گاه به‌گفته دانشجویان این ارزیابی خشم اساتید را برمی‌انگیزد. عاطفه دانشجوی رشته روان‌شناسی دانشگاه اراک در این باره می‌گوید: «اگر آموزش به استاد بگوید این ورودی‌ها به شما نمره پایینی داده‌اند، استاد با آن ورودی لج می‌شود. استادی هست که به دانشجویی نمره بالاتر می‌دهد که عطر گران‌تری برایش خریده است؛ یعنی فعالیت‌های فراکلاسی داشته است». زهرا نیز که دانشجوی رشته روان‌شناسی دانشگاه اراک است در تأیید سخن دوستش می‌گوید: «برخی از دانشجویان نیز می‌روند کلینیک اساتید و حتی ممکن است مشکلی هم نداشته باشند. ساعتی ۵۰ تومن هم برای مشاوره پول می‌دهند؛ صرفاً برای اینکه پایان ترم نمره خوبی بگیرند.» مسئله دیگر، سوءاستفاده از موقعیت در میان خود دانشجویان حل تمرین است. معمولاً دانشجویان ممتاز در یک درس، استاد حل تمرین برای دانشجویان مقاطع پایین‌تر می‌شوند. دانشجویان از سوءاستفاده این دانشجویان از موقعیت خودشان در نسبت با دانشجویان مقاطع پایین‌تر صحبت می‌کنند. یکی از دانشجویان مهندسی در این باره می‌گوید: «دخترها با استادها حل تمرین دوست می‌شوند و سؤال‌های امتحان را از آن‌ها می‌گیرند؛ مثلاً دختری از استاد

حل تمرینش سؤال‌ها را گرفته بود؛ استاد اصلی شک کرده و فهمید که او سؤال‌ها را گرفته است؛ اما باز نمره‌اش را داد». این روابط میان اساتید حل تمرین و دانشجویان دختر، بسیار شایع است. او می‌گوید: «اگر با اساتید حل تمرین گرم بگیری، صددرصد نمره‌ات خوب می‌شود. ما در درس‌هایی که استادها نمره نمی‌دهند و سخت‌گیرند، با استادهای حل تمرین دوست می‌شدیم و در کلاس به آن‌ها لبخند می‌زدیم. نمره را کامل می‌داد؛ بعد از آن دیگر به آن‌ها محل هم نمی‌گذاشتم» (کشاوری، ۱۳۹۷، ۱۶۴ و ۱۶۵). آنچه دانشجویان دختر در پاسخ به مصاحبه‌های این بخش بیان کردند نشان می‌دهد عدم رضایت از نحوه تدریس و وضعیت اخلاق حرفه‌ای اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها معضل بزرگ و رو به رشدی است که انواع فیلترهای گزینشی موجود نتوانسته است آن را بهبود بخشد.

فصل پنجم: نظام فرهنگی ارزشی دانشگاه؛ تداوم فرودستی زنان

فضای بسته دانشگاه‌ها یکی از مسائل مهم دختران دانشجویی است که در این پژوهش مشارکت داشتند. به نظر می‌رسد سخت‌شدن فضای سیاسی در دهه اخیر پیامدهای بیشتری برای فضای زندگی دانشگاهی، به‌ویژه در شهرستان‌ها، داشته است. برخلاف گفتمان سال‌های اخیر مبنی بر ضرورت گسترش آزادی‌های سیاسی، علمی و فرهنگی، دانشجویان همچنان از فقدان آزادی سخن می‌گویند. به گفته دانشجویان، فضای بسته دانشگاه بر زندگی روزمره دانشجویی اثر می‌گذارد، حیات انجمنی را تهدید می‌کند و فضای امنی برای تعامل و همکاری دانشجویان با یک‌دیگر فراهم نمی‌سازد.

این فضای بسته در مواردی، به انواع ترس و رختی دامن زده که نه تنها بر کنش‌های سیاسی دانشجویان، بلکه بر زندگی روزمره دانشجویان نیز اثرگذار است. برخی از دانشجویان از فضای امنیتی دانشگاه گله دارند؛ مثلاً یکی از دانشجویان دانشکده مهندسی دانشگاه اراک مشاهداتش از فضای امنیتی دانشگاه را چنین شرح می‌دهد: «وقتی شخصیت‌های سیاسی به دانشگاه می‌آیند، دوربین‌ها را از ته سالن کار می‌گذارند تا تمام دانشجویها را زیر نظر بگیرند. برای اینکه بعداً بتوانند آن دانشجویی که دست از پا خطا کرده را پیدا کنند. وقتی چنین فضایی در دانشگاه حاکم است، کسی جرأت حرف

زدن دارد؟ فضای دانشگاه اراک خیلی بسته است». به گفته یکی از دانشجویان رشته مهندسی شیمی دانشگاه اراک، ترس از فضای دانشگاه چنان در میان دانشجویان رخنه کرده که حتی حاضر نیستند مطالبه‌ای برای مسائل صنفی داشته باشند: «اینجا دانشجویان خیلی ترسو هستند؛ مثلاً دانشجویی هست که دیگر درسی با یک استاد ندارد و صددرصد به او معترض است؛ اما حاضر نیست علیه او یک امضاء کند.» (کشاوری، ۱۳۹۷، ۱۵۷).

تداوم فرودستی زنان از دیگر موضوعاتی است که اکثر مصاحبه شونده‌ها بر آن تأکید داشته‌اند. با وجود گسترش حضور دختران در دانشگاه‌ها از دهه ۷۰ شمسی و پیشی گرفتن دختران از پسران در دهه ۸۰، همچنان تأکید حاکمیت بر فروتری جایگاه زنان در برابر فرادستی جایگاه مردان در دانشگاه‌ها به چشم می‌خورد؛ دختران از سلطه مردانه بر تشکل‌های دانشجویی سخن می‌گویند؛ از مخالفت برخی از اساتید با حضور دختران، به‌ویژه در رشته‌های فنی شکایت می‌کنند؛ به بسته‌بودن بسیاری از فضاها برای دختران دانشجویی انتقاد می‌کنند و از خودکم‌انگاری دختران در محیط دانشگاه شکوه می‌کنند (کشاوری، ۱۳۹۷، ۱۸۰).

فصل ششم: امید به آینده و مسئله اشتغال زنان

به‌باور برخی از دانشجویان، پیامد رفتن به دانشگاه خروجی عظیم تعداد زیادی افراد بیکار و بی‌انگیزه است. به نظر آن‌ها حتی بعضی از دانشجویان شاگرد اول نیز انگیزه‌ای ندارند. به‌باور دانشجویان، مهم‌ترین دلیل این بی‌انگیزگی، ناامیدی از یافتن شغلی درخور و متناسب با تحصیلات فرد است. مهنان دانشجوی رشته مترجمی زبان انگلیسی در دانشگاه اراک در این باره می‌گویند: «در دانشگاه اراک جو رخوت‌انگیزی میان دانشجویان حاکم است؛ یکی به این دلیل که آن‌ها چشم‌انداز روشن شغلی ندارند. دانشجویها فقط به دنبال این هستند که یا در مقطع ارشد ادامه تحصیل دهند و یا خانه‌نشین شوند. ادامه تحصیل آنها به این خاطر است که کار دیگری ندارند. دانشجویان پسر که واقعاً وضعشان اسفبار است؛ زیرا بعد از دانشگاه غصه سربازی را دارند؛ اما من اصلاً به مقطع ارشد فکر نمی‌کنم. من الان دانشجوی شبانه هستم و ترمی

۶۰۰ هزار تومان می‌پردازم؛ دیگر نمی‌خواهم چندین میلیون نیز برای ارشد خرج کنم. ترجیح می‌دهم وارد بازار کار شوم؛ اما چه کاری؟ بازار ترجمه که اصلاً در اراک خوب نیست. تهران باز نسبتاً بهتر است. ترجمه زمان‌بر است و توقع مالی من را برآورده نمی‌کند.» (کشاورز، ۱۳۹۷، ۱۹۵).

همان‌طور که ملاحظه می‌شود ناامیدی که در سال‌های گذشته در جامعه گسترده شده در بین دانشجویان دختر هم شیوع پیدا کرده است. حال این پرسش مطرح می‌شود که برای کاهش این ناامیدی به ویژه برای نسل جوان مسئولان چه تمهیداتی اندیشیده‌اند؟ با توجه به اینکه حوزه اقتصادی و سیاسی دو حوزه اصلی افزایش ناامیدی در جامعه هستند، مسئولان برای بهبود وضعیت اقتصادی و باز کردن فضای سیاسی چه برنامه‌هایی را در دست اجرا دارند؟ آیا اساساً مسئولان به وجود ناامیدی و بحرانی بودن وضعیت باور دارند؟

فصل هفتم: دانشگاه و دستاوردهای آن برای دختران دانشجوی

گسترش ارزش‌های جهان‌شمول و دموکراتیک، یکی از مؤلفه‌های آموزش شهروندی است. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهند که خوشبختانه هنوز هم در مناطق محروم، دانشگاه می‌تواند به گسترش عام‌گرایی و ارزش‌های دموکراتیک مبتنی بر برابری انسان‌ها یاری رساند؛ درحالی‌که وجود نوعی حیات انجمنی با رویکردهای نو و پیش‌رو، این جنبه از کارکرد غیرمستقیم دانشگاه را تقویت می‌کنند. لاله که دانشجوی رشته برق دانشگاه اراک است و پیش‌تر سه ترم را در دانشگاه اصفهان درس خوانده، درباره تأثیر حیات انجمنی بر تحولات فکری دانشجویان چنین می‌گوید: «من همان سه ترمی که در دانشگاه اصفهان درس خواندم، با عقاید گوناگونی در شکل‌های مختلف دانشجویی آشنا شدم. من به مسائل سیاسی علاقه داشتم؛ همه شکل‌های دانشجویی دانشگاه صنعتی اصفهان را رفتم. بینش من درباره خیلی از مسائل و افکار وسیع‌تر شد؛ علاوه‌بر مسائل سیاسی، نگاهم درباره مسائل اجتماعی، خودم، عقاید و دیگران تغییر کرد. من خیلی عقاید مذهبی آتشی‌نی داشتم؛ اما بعد از ورود به دانشگاه متوجه شدم اصلاً خیلی از عقاید من درست نیست. شکل‌ها و گروه‌های مختلف خیلی تأثیرگذار بودند؛ چه

آن‌هایی که افراط می‌کردند و چه آن‌هایی که تفریط می‌کردند» (کشاوری، ۱۳۹۷، ۲۴۳). یافته‌های پژوهش همچنین نشان می‌دهد، مهم‌ترین دستاوردهای دانشگاه برای دختران عبارت‌اند از: کسب استقلال، تعامل و یادگیری، سازگاری و مدارا، شناخت خود و افزایش اعتماد به نفس و نقادی اجتماعی و...

فصل هشتم: بحث و نتیجه‌گیری

نتیجه‌گیری کلی کتاب از یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد فاصله میان انتظار دختران شرکت‌کننده در این پژوهش از دانشگاه و واقعیت اجتماعی موجود بسیار زیاد است؛ این فاصله را می‌توان در چارچوب عوامل زیر فهمید: کیفیت پایین دانشگاه‌ها، تفاوت چشمگیر میان دانشگاه‌های مرکز و پیرامون، گستردگی فضای رخوت و ناامیدی در دانشگاه، سرکوب انگیزه‌های دانشجویان به وسیله عوامل مختلف در دانشگاه، نبود بستر مناسب برای فعالیت علمی، کمبود امکانات مادی و رفاهی، ضعف فعالیت انجمنی، نبود نشاط و فضای باز فرهنگی، ضعف بسترهای مناسب برای فعالیت علمی و نیز ضعف روحیه پشتکار و جست‌وجوگری علمی در دانشگاه‌ها.

نویسنده در فصل پایانی و با استناد به نتایج پژوهش پیشنهادهایی را مطرح می‌کند؛ برخی از این پیشنهادها عبارت‌اند از: تلاش برای کارآمد کردن درس، ارتباط بیشتر دانشگاه با جامعه، نیازسنجی برای ایجاد رشته‌های متناسب با بازار کار و حذف رشته‌هایی که جامعه به آن‌ها نیازی ندارد، باید در رأس اقدامات وزارت علوم قرار گیرد. تلاش برای گزینش استادانی که دانش، تعهد و علاقه و استعداد لازم برای تدریس را داشته باشند، نیز از مسئولیت‌های وزارت علوم است. وزارت علوم باید بتواند شائبه‌های گزینش فراعلمی را از خود بزدايد و فرایندی را طراحی کند که منجر به جذب استادانی شود که توانایی تدریس دارند، افرادی انگیزه‌بخش هستند و شوق یادگیری و پرسشگری را در دانشجو ایجاد می‌کنند (کشاوری، ۱۳۹۷، ۲۸۵).

به نظر می‌رسد وزارت علوم باید به سیاست‌گذاری‌های سهمیه‌بندی جنسیتی، تفکیک جنسیتی و بومی‌گزینی جنسیتی پایان دهد و دانشگاه را فضای تعاملی برای رسمیت بخشیدن و احترام گذاشتن به گوناگونی‌های فرهنگی، قومی و جنسیتی در نظر

گیرد. وزارت علوم باید فضای رخوت را از دانشگاه بزدايد و نشاط را به دانشگاه برگرداند؛ یعنی حیات انجمنی را به رسمیت بشناسد و دانشگاه را فضایی برای آزادی، گفت‌وگو، تعامل، مدارا و پذیرش دیگری بداند. گسترش فضای فرهنگی و ارتقای فضاهایی فرهنگی متناسب با علائق و سلیق مختلف در دانشگاه، از مهم‌ترین مطالبات دختران دانشجویست؛ علاوه‌براین، گسترش آزادی‌های دانشجویی، ایجاد و تقویت فضای انجمنی، میدان دادن به تربیون‌های آزاد دانشجویی، تضمین آزادی بیان و تقویت انجمن‌های علمی و نشریات دانشجویی نیز از مهم‌ترین مطالبات دانشجویان هستند (کشورز، ۱۳۹۷، ۲۸۶). تقریباً مشابه این یافته‌ها و توصیه‌ها در پایان اکثر پژوهش‌ها تکرار شده است؛ حال پرسش اساسی این است که متولیان امور و مسئولان این حوزه از اعضای محترم شورای عالی انقلاب فرهنگی و نمایندگان کمیسیون آموزش مجلس تا رؤسای دانشگاه‌ها و دانشکده‌ها چه زمان می‌خواهند برای بهبود وضع موجود اقدام اساسی کنند؟

۲. مهمترین نکات انتقادی کتاب

این کتاب و در واقع این پژوهش نکات و یافته‌های زیادی را برای شناخت بیشتر از وضعیت، انتظارات و تجربه زیسته دانشجویان دختر دانشگاه‌های ایران ارائه می‌دهد که می‌تواند برای مسئولان و برنامه‌ریزان این حوزه بسیار مفید باشد. با این حال برخی نقاط ضعف نیز مشاهده می‌شود که مهم‌ترین آن‌ها به شرح زیر است:

۱) از عنوان کتاب این انتظار ایجاد می‌شود که کتاب بر تجربه زیسته دانشجویان بر زندگی دانشجویی مانند تجربه از محیط کلاس، روابط و تعامل با همکلاسی‌ها و اساتید، انجام تکالیف دانشجویی و فصل امتحانات، زندگی در خوابگاه، مشارکت و تعامل با گروه‌های دانشجویی و.. باشد. اما تمرکز کتاب در بخش کلیات به یافته‌های تحقیقات کمی و مستندات آماری است و در بخش پرسش‌های تحقیق هم پرسش‌ها در این جهت نیست و بیشتر به انتظارات دانشجویان از دانشگاه و بازار کار و آینده آن‌ها تمرکز دارد. البته در برخی موارد مصاحبه‌شونده‌ها به تجربیات زیسته خود اشاره کرده‌اند

اما در بسیاری از موارد هم آنها صرفاً نظر و آرزوی خود را بیان کرده‌اند و پژوهش را به سمت نظرسنجی متمایل کرده‌اند.

۲) در بخش پیشینه پژوهش، تمرکز پژوهشگر بر تحقیقات انجام‌شده در خارج از کشور به ویژه در کشور فرانسه است. در این بخش جای نقد و بررسی تحقیقات انجام شده در مورد تجربه زیسته دانشجویان در ایران خالی است. محقق می‌توانست به پژوهش «تجربه‌های زیست و ادراک‌شده دانشجویان؛ مطالعه موردی یک دانشگاه ایرانی» که توسط مقصود فراستخواه (۱۳۹۴) انجام شده است اشاره کند.

۳) هرچند در انجام مصاحبه‌ها، دانشجویان نظرات خوبی ارائه می‌دهند، اما به نظر می‌رسد مصاحبه‌ها و نحوه مدیریت فوکوس گروپ در نخستین سطح باقی مانده و در ورود به سطح دوم و به نوعی تحلیل علت و دلایل وضع موجود ناکام می‌ماند و نمی‌دانیم نظر و تجربه زیسته دانشجویان چه عواملی را در ایجاد وضعیت موجود مد نظر دارند. البته از آنجا که هدف پژوهش تحلیل علی کیفی نیست، عدم ورود به این سطح نقص محسوب نمی‌شود و تنها پیشنهادی برای تکمیل و تعمیق پژوهش است.

در پایان باید گفت، متن کتاب به لحاظ ویرایش اشتباه چندانی نداشت و متن گفت‌وگوهای پیاده‌شده گویا و یک‌دست است؛ تنها اشتباه فاحش عدم ذکر «فصل ۶: امید به آینده و مسئله اشتغال زنان»، در بخش فهرست کتاب است. همچنین زمانی که یک پژوهش در قالب یک کتاب منتشر می‌شود بهتر است از قالب فصل‌بندی و تیتربندی یک پژوهش خارج شود. این کار تاحدی رعایت شده بود اما در فصل ۱، یعنی فصل کلیات، جای کار بیشتری داشت.

منابع

کشاوری، خدیجه (۱۳۹۷). رؤیای ناتمام؛ تجربه زیسته دختران در دانشگاه‌های ایران. تهران: ناشر: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم تحقیقات و فناوری.

فصلنامه مطالعات دانشگاه

۲۴۹

نقد کتاب «رؤیای ناتمام؛
تجربه زیسته دختران در
دانشگاه‌های ایران»